

(כך נראה להם לקרוא לפרשני כתביהם) המחזוריים בדרך הפירוש והביאור סתומות שנמסרו בלשון חידות. ברור שאבסביוס מתכוון ל'תנא' שהורה לתינוקות של בית רבן משנה ומדרש. הוא מביאם כדוגמה למשתמשים בשיטת הלוגיקה בפילוסופיה העברית⁸³, לוגיקה המבקשת את האמת, שלא כפלפולים החריפים של היוונים. דברי אבסביוס סתומים, כמובן, אין הם אלא מגלים שהיהודים יש להם לוגיקה משלהם, גילוי שעורר את כעסו של הקיסר יוליאנוס⁸⁴.

עד כאן הכל כשורה. רשאים אנו לקבוע ללא היסוס, שהיהודים היו להם במחצית השנייה של המאה הראשונה לספירה כללי-היגיון שלהם לפירוש המקרא⁸⁵. השאלה היא אימתי נערכו כללים אלו בשיטה ונקבעו להם מונחים והוגדרו מניינם וסוגיהם. להלן נלך ונברר שהפרשנות בכללה קדמה לזמן מתן תורה בסיני. מספר רב מאוד של כללי פרשנות היו קיימים בעולם העתיק, שרבים מהם אי-אפשר היה לתייחס עניין לפירוש התורה. דרכי פתרון חלומות ודברי נחש וקסם אי-אפשר היה בדרך כלל להשתמש בהם לפרשיות החוקים שבתורה. התורה אינה מדברת בדרך כלל בלשון המשתמעת לשתי פנים; היא מציעה חוקיה בלשון בהירה⁸⁶.

חכם הבא ואומר, שהלכה פלונית ניתן ללמדה מן התורה, צריך היה להוכיח שמי-לוח המקרא מכילות באמת את פסק ההלכה הנדונה, אף-על-פי שלא בא עליו הדיבור בפירוש. סתירות גלויות במקרא הכרח היה ליישבן בדרכים המתקבלות על הדעת ברב או במעט, לא בדברי הבאי. הלכות חדשות אפשר היה ללמוד מן התורה בדרך ההשוואה, בייחוד על-ידי השוואה עם דבר חמור יותר, עם דבר חמור פחות ועם דבר שווה (ראה להלן). בנדון זה ראויה הצעתו של הדסי על השוואת מידות המדרש של החכמים ל-*ἐργασίαι* של הריטורים לעיון מפורט יותר.

בואו ונבדוק תחילה את הטרמינולוגיה של כללי המדרש של החכמים. המונח המוזר ביותר שבהם הוא 'גזירה שווה'. עד עתה לא הוצע שום ביאור מתקבל על הלב לאטימולוגיה של השם הזה ומובנו המדויק⁸⁷. המלה 'גזירה' מובנה בלשון המקרא ובלשון החכמים כאחת: *decisio*, החלטה, פסק-דין⁸⁸. היא תואמת ל-

⁸³ שם 513 a : τὸν λογικὸν δὲ τρόπον τῆς Ἑβραίων φιλοσοφίας

⁸⁴ Contra Gal. 222a. ⁸⁵ ראה למעלה, הערה 58.

⁸⁶ ספרא מצורע ז, ה, ז, מהדורת חייס, עט, א: 'לא בא [הכתוב] לנעול, אלא לפתוח'. השחה בכר, טרמינולוגיה, א, ערך 'סתום'. יש, כמובן, יוצאים-מן-הכלל לא-מעטים. השחה שמות רבה ראש טו, כב.

⁸⁷ בלאו (REJ, כרך לו, 1898, עמ' 153) מסביר את הביטוי 'גזירה שחה' בהוראת 'הוא הדין'. ואין בזה מן הדיוק. 'שחה' אין מובנו זהה. התוצאה של גזירה שחה היא שדין אחד מוסב לשני עניינים. בלשון חכמים היה לנו לצפות כאן ל'גזירה אחת', ולא ל'גזירה שחה'.

⁸⁸ גזר' — *decidere*, *ἀρῖνειν*.

σύγκρισις היוונית, decretum, שבה מתרגמים השבעים 'משפט'⁸⁹. *σύγκρισις* בהוראת decretum, פסק-דין, כבר רווחת בפאפירוסים המצריים של המאה השלישית לפני הספירה⁹⁰.

מעתה ברור ש'גזירה' היא *σύγκρισις* מבחינה אטימולוגית ולוגית כאחת. מלה זו משמשת גם בהוראת השוואה אצל אריסטו והשבעים⁹¹. סמוך למאה השנייה לספירה, לכל המאוחר, שימשה כמונח טכני בחיבוריהם של ריטורים יוונים⁹². אַפְטוֹנִיוֹס⁹³ מגדיר מונח זה⁹⁴: *ἀντεξεταστικὸς ἐκ πα-* *Σύγκρισις ἐστὶ λόγος ἀντεξεταστικὸς ἐκ πα-* *ραθέσεως συνάγων τῶ παραβαλλομένῳ τὸ μείζον ἢ τὸ ἴσον* — סינקריסיס הוא מונח של השוואה, שעל-ידי שהוא מעמידם זה ליד זה הוא מקיש את הגדול יותר או את הדומה אל הדבר המשווה. יוהאנס סארדיאנוס⁹⁵ מסכם ואומר: *τριχῶς τὰς συγκρίσεις ποιούμεθα, ἢ τὸ ἴσον πρὸς ἴσον ἢ πρὸς τὸ μείζον ἢ πρὸς τὸ ἔλαττον* — בסינקריסיס (השוואה) אנו משתמשים בשלוש דרכים: השווה אל השווה, [הקטן יותר] אל הגדול יותר [והגדול יותר] אל הקטן יותר. במונח *κατὰ τὸ ἴσον* *σύγκρισις* — סינקריסיס אל השווה — משתמש גם הירמוגינס⁹⁶ שפעל במאה השנייה לספירה.

לפיכך אנו מתרגמים ללא כל פקפוק את המונח 'גזירה שווה'⁹⁷, *σύγκρισις πρὸς ἴσον* — השוואה אל השווה. הברייתא של ר' ישמעאל פותחת: 'בשלוש עשרה מדות התורה נדרשת: מקל וחומר'⁹⁸, מגזירה שווה' וכו'. מותר לנו לתרגם בלי ספק: *ἀπὸ μείζονος καὶ ἐλάττου, ἀπὸ συγκρίσεως πρὸς ἴσον* אטל גיים מנאום כשלושה כללים⁹⁹, ואילו חכמי ישראל ראו בהם שתי מידות.

⁸⁹ ראה *Schleusner, Lexicon in LXX*, ערכים *συγκρίνω* ו-*σύγκρισις*.
⁹⁰ ראה לידל וסקוט, ערך *σύγκρισις*, ג, 2. השחה עוד מ. שובה ב'ספר יוחנן לוי, עמ' 229.
⁹¹ ראה שלויסנר שם.
⁹² ראה *Ioannes Sardonius* ב-10 *in Aphthonii progym.* מהדורת *Rabe*, עמ' 180. השחה עוד *F. Focke, Hermes*, כרך נח (1923), עמ' 331. ברם, מציאותה בחיבורי אריסטו מוכיחה שימו' שה כמונח לוגי במאה הרביעית לפני הספירה.⁹³ פעל במאה הרביעית.
⁹⁴ ב-*Progymnasmata*, ספר י, ב-*Rhetores Graeci*, מהדורת *Walz*, כרך א, עמ' 97.
⁹⁵ מהדורת *Rabe* שם, עמ' 184.⁹⁶ *Progymn.* מהדורת *Rabe*, עמ' 19.
⁹⁷ זוהי צורה מקוצרת. השחה 'בנין אב' תחת 'בנין [בית] אב'.
⁹⁸ זוהי כנראה הגירסה המקורית, ראה מהדורת איש-שלום, עמ' 9 והערות שם.
⁹⁹ ראה למעלה עמ' 191. השחה *Cicero, Top. IV. 23* ו-*Daube* ב-*HUCA*, כרך כב, עמ' 251—253. יתרון תוקפו של קל-וחומר על הגזירה שווה צוין בתוספתא סנהדרין ז, 7, 426²⁵. שני המו' נחים נזכרים יחד לעתים תדירות (ספרי דברים, שיג, מהדורת פינקלשטיין, עמ' 355¹¹; שם שיו, עמ' 359¹⁶; בבלי סוכה כח, א; תמורה טז, א). מבחינה לוגית ניתן לראותם כשניים שהם אחד: *σύγκρισις*, השוואה.

מפאן שלפתחילת היתה 'גזירה שוה' אנאלוגיה פשוטה, השוואת דברים שווים, בתוראה זו משתמשים בה¹⁰⁰ בית שמאי¹⁰¹; 'גזירה שוה חלה ומתנות (מתנות פתוחה) מתנה לכהן, ותרומה מתנה לכהן וכו' וכו', אנו מוצאים גם לר' אליעזר (מבית שמאי) שהוא משתמש במונח זה במשמעות זו, בספרי זוטא¹⁰² גאמר משמו: 'אין דנין רשות מחובה ולא חובה מרשות, אלא רשות מרשות לגזירה שוה, וחובה מחובה לגזירה שוה', כלומר אין לדון גזירה שוה (*σούγκρισις*, אנאלוגיה) אלא בסוגים שווים זה לזה¹⁰³.

החכמים משתמשים גם במונח אחר בשביל אנאלוגיה, והוא 'היקש'¹⁰⁴, שם זה הוא המקביל המילולי של *παράθεσις* היוונית, *adpositio*, *vicinitas*, המשמשת אצל פוליביוס בכל המובנים הללו¹⁰⁵.

בבית מדרשו של ר' ישמעאל בא לקטים קרובות השימוש בביטוי¹⁰⁶; 'מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה', כלומר, התיבה הנדונה בתורה פנויה¹⁰⁷ כדי להקיש (= *παράθεσις*) וללמוד ממנה גזירה שוה (= *σούγκρισις*). פוליביוס¹⁰⁸ תופס לשון דומה¹⁰⁹: *ἐκ παραθέσεως συνθεωρουμένων καὶ συγκρισμένων* — מעוין ומושוה על-ידי היקש¹¹⁰, ושוב הוא משתמש בשני המונחים יחד¹¹¹: *ἐκ τῆς ἐκ παραθέσεως καὶ συγκρίσεως*, שתרגומו כפשוטו — 'מהיקש ומגזירה שוה'.

ברם במידות מדרש הכתובים משמש השם 'גזירה שוה' לא להשוואה בתוכן אלא לזוהת במלות הלשון, כלומר, התאמת מילולית בכתובים שונים, דרך השוואה הנראית לפעמים כנטולה כל יסוד הגיוני, לפיכך קבעה המסורת התלמודית¹¹² ש'אין אדם דן

¹⁰⁰ מן הסתם בסוף המאה הראשונה או בתחילת המאה השנייה.
¹⁰¹ משנה ביצה א, ג.
¹⁰² השחה גינר, *Wissenschaft. Zeitschrift f. jüd. Theologie*, כרך ה, 1844, עמ' 67, הערה 1: כפר, טרמינולוגיה א, עמ' 14, הערה 1: שם, עמ' 13, הערה 1.
¹⁰³ מהדורת הורוביץ, עמ' 257, עד כמה שידוע לי נתעלמו החוקרים, שדגו בבקיעת הגזירה השוה, ממאמר זה.
¹⁰⁴ השחה כפר, טרמינולוגיה א, עמ' 23 ערך 'דמה', כשכתב פאולוס ב'אל הקוריות' א, ב, 13: *νευρωματισμός νευρωματικά συγκρίσεις* — מתוך השוואת הרוחניים לרוחניים — הש' תמש כטרמינולוגיה המקובלת בבית המדרש, כלומר, אפשר להשתמש ב-*σούγκρισις* בסוגים שונים בלבד.
¹⁰⁵ ראה בכר שם, ערך 'הקש', עמ' 44 ואילך: *A. Schwarz, Die hermeneutische Induktion*, עמ' 146 ואילך.
¹⁰⁶ ראה *J. Schweighaeuser, Lexicon Polybiumum*, ערך *παράθεσις*, עמ' 315 ואילך, וראה לתלך.
¹⁰⁷ ראה בכר שם, ערך 'גזירה שוה', עמ' 15.
¹⁰⁸ בדיוק: מרוקנת, *νευρωματισμός*, השחה *νευρωματισμός*.
¹⁰⁹ במאה השנייה לפני ספתי"ג.
¹¹⁰ ג, לב, 5.
¹¹¹ השחה *Schweighaeuser* שם, עמ' 316.
¹¹² ירושלמי ספתי"ג, א—לג, א ומקבילות, 5, 112.